

TÜRKİYE'DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ SORUNU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İZLEME MERKEZLERİNİN KURULMASI

CHILD LABOR PROBLEM IN TURKEY AND SOLUTION SUGGESTIONS: ESTABLISHMENT OF CHILD LABOR MONITORING CENTERS

Dr. Mehmet TATAR¹

ÖZ

Sanayi, hizmet ve mevsimlik tarım işlerinde en önemli konulardan biri de çocuk işçiliğidir. Bu çalışmada, Türkiye'de çocuk işçiliğinin mevcut durumu incelenirken yaşanan sorunun çözümü konusunda nelerin yapılabileceği sorusuna cevap aranmaktadır. Bu çalışmanın amacı, sanayi sektöründeki ağır ve tehlikeli işlerde, sokakta, gezici ve geçici tarım işlerinde çalışan çocukların tespit edilerek izlenmesini sağlamak, fiziksel, duygusal ve sosyal açıdan gelişimlerine aykırı olan koşullarda çalışmalarını önlemektir. Bu çalışmada, çalışan çocukların Türkiye'deki mevcut durumu ve sorun haline gelen çocuk işçiliğinin nedenleri TÜİK verileri doğrultusunda incelenmiştir. TÜİK verilerine göre 2022 yılında 15-17 yaş grubunda yer alan çocukların işgücüne katılma oranı %18,7 iken 2023 yılında bu oran %22,1 düzeyine yükselmiştir. Bu durum yaşanan ekonomik krizin çocukları da etkilediğini göstermektedir. Çocuk işçiliğinin veya çocukların istihdama katılmalarının temelinde yoksulluk, düşük gelir ve eğitimsizlik gibi faktörlerin etkili olduğu bilinmektedir. Çocuk işçiliğinin diğer önemli bir nedeni de çalışan çocukları izleyen etkin bir sistemin veya mekanizmanın bulunmamasıdır. Çocuk işçiliğini önlemek amacıyla yerelde çocuk işçiliği izleme merkezlerinin kurulması çocuk işçiliği sorunsalına çözüm konusunda katkı sağlayacaktır. Çalışmanın sonucunda çocuk işçiliği sorunsalına yönelik çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Çocuk, Çocuk İşçiliği İzleme Merkezi.

JEL Sınıflandırma Kodları: E24, F66, J21.

ABSTRACT

Child labor is one of the most important issues in industry, service and seasonal agricultural work. The study examines the current situation of child labor in Turkey and seeks answers to the question of what can be done to solve the problem. The aim of the study is to identify and monitor children working in heavy and hazardous jobs in the industrial sector, on the streets, in mobile and temporary agricultural work, and to prevent them from working in conditions that are contrary to their physical, emotional and social development. In the study, the current situation of working children in Turkey and the causes of child labor, which has become a problem, are examined in line with TURKSTAT data. According to TURKSTAT data, while the labor force participation rate of children in the 15-17 age group was 18.7% in 2022, this rate increased to 22.1% in 2023. This situation shows that the economic crisis also affects children. It is known that factors such as poverty, low income and lack of education are effective in child labor or children's participation in employment. Another important reason for child labor is the lack of an effective system or mechanism to monitor working children. Establishing child labor monitoring centers at the local level to prevent child labor would contribute to the solution of the problem of child labor. As a result of the study, solution suggestions are developed for the problematic of child labor.

Keywords: Turkey, Child, Child Labor Monitoring Center.

JEL Classification Codes: E24, F66, J21.

¹ Isparta Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, mehmettatar_02@hotmail.com

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The purpose of the study is to identify and monitor children working in heavy and hazardous jobs in the industrial sector, on the streets, in mobile and temporary agricultural work, and to prevent them from working in conditions that are contrary to their physical, emotional and social development. It also aims to raise social awareness and sensitivity on the issue.

Design/methodology/approach:

In the study, a literature review on the subject is conducted. Then, the current situation of working children in Turkey and the causes of child labor, which has become a problem, are examined in line with TURKSTAT data and solution suggestions are developed.

Findings:

Today, the decline in the purchasing power of money along with the decline in family income has made it compulsory for all family members to work, and children have become increasingly involved in working life. According to the special child labor force survey conducted by TurkStat in 2019, 720 thousand of the 16.457 million children in the 5-17 age group among the non-institutional civilian population were employed. This number constitutes 20.3% of the non-institutionalized population. When the sectoral distribution of employed children is analyzed, it is seen that 328 thousand of them are employed in the service sector, 221 thousand in the agricultural sector and 171 thousand in the industrial sector. Including those working on the streets, nearly half (45.5%) of working children are in the service sector. 30.8% work in agriculture and 23.7% in industrial manufacturing, especially in small and medium-sized enterprises. According to the results of the Household Labor Force Survey, which is announced by TURKSTAT in addition to special child labor force surveys, it is seen that the non-institutional child population has continued to increase in the last three years. In line with this increase, there has also been an increase in the number of labor force and employment. In 2021, 520 thousand of 607 thousand children in the 15-17 age group were employed, while 759 thousand of 853 thousand children were employed in 2023. The number of working children in this age group has increased by 239 thousand in the last 3 years. According to TURKSTAT data, while the labor force participation rate of children in the 15-17 age group was 18.7% in 2022, this rate increased to 22.1% in 2023. This figures show that children are more involved in working life for economic reasons and that the economic crisis has a negative impact on children. As in many countries, child labor has become a social problem that requires a solution as a priority in Turkey. In many developing countries, child laborers are employed as cheap labor due to the commercial competition in labor markets with the developing technology. Failure to take adequate measures negatively affects child labor and causes it to increase numerically

Conclusion and Discussion:

Children are the most innocent individuals in the disadvantaged group. Therefore, children need to be protected not only by their parents but also by all segments of society. For this purpose, it is important to take measures to protect working children. The problem of child labor, which continues in many developing and developing countries today, has not yet been fully solved in Turkey. In addition to family and environment, labor market-related reasons play an active role in child labor. The solution to this problem, the root cause of which is poverty, is possible by overcoming economic, social and political obstacles and developing effective social policies. First of all, policies that focus on employment and ensure fair income distribution should be developed. In addition, it is important that all relevant actors are sensitive to the factors that push children away from education and into working life and that parents act consciously in this regard. Child labor in heavy and dangerous work, especially in industrial enterprises, should be prevented. There is a need to develop child-friendly policies and programs that will enable children to be open to innovations, prepare them for social activities and technological developments, and shape their future. The solution of this multidimensional problem requires various institutions and organizations, local governments and NGOs to work together. Therefore, in order to reduce the number of children working in heavy and hazardous work in the industrial sector, in mobile and temporary agricultural work and on the streets, and to contribute to their education, "Child Labor Monitoring Centers" should be established on a local basis where provincial directorates of national education, family and social services, social security institution, labor and employment agency, municipalities and law enforcement agencies work together. There should be full cooperation and coordination between the institutions and organizations in the monitoring centers established to prevent child labor. In addition, it is important that actors such as mukhtars, professional chambers, trade unions, associations, etc. contribute to the policies and programs developed by these centers with a sense of shared responsibility.

1. GİRİŞ

Çocuk işçiliği, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin temel sorunlarından biridir. Türkiye’de de çalışma hayatında sosyoekonomik nedenlerden kaynaklanan karmaşık ve çözümü zor olan problemlerden biridir. Teknolojide ve eğitimde görülen ilerlemelere rağmen bu sorun devam etmektedir. Günümüzde aile gelirinde yaşanan düşüş ile birlikte paranın alım gücünün düşmesi tüm aile bireylerinin çalışmalarını zorunlu hale getirirken çocukların da çalışma hayatında giderek daha fazla yer almalarına neden olmuştur. İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Bursa gibi büyük ve gelişmiş şehirler başta olmak üzere birçok ilde küçük çocukların tam gün, yarı zamanlı ve okul dışı zamanlarda küçük sanayilerde, pazarlarda ve sokaklarda çalıştıkları görülmektedir (Gökalp, 2012, s. 125).

İnsanlık tarihinde insanla birlikte başlayan çocuk işçiliği çok eskilere dayandığı bilinmektedir. Her dönemde üretim faktörü olarak çocuklar çalışma hayatında yer almıştır (Şahin, 2012, s. 107). İngiltere’de sanayi devriminde başlayan çocuk işçiliği çok eskidir. Çocuk işçiliği, 16. yüzyılda Amerika’da köle ticareti ve 18-19. yüzyılda İngiltere’de yaşanan sanayi devrimi ile birlikte trajik boyutlara ulaşmıştır (Avşar ve Ögütoğulları, 2012, s. 13). Dünyanın birçok ülkesinde farklı iş kollarında çocuk işçiliği vardır. Özellikle Hindistan, Güney Amerika, Afrika ve Asya’daki az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerde çocuk işçiliğinin ağırlık kazandığı gözlenmiştir (Kayhan, 2012, s. 188). Çocuk Hakları Evrensel Bildirisinin yürürlüğe girdiği 20.11.1959 tarihine kadar çocuğun aile içindeki konumu zaman içerisinde değişiklik gösterirken bazen bir eşya veya mal gibi kullanıldığı, bazen de fiziksel gücünün üzerinde ağır işlerde çalıştırılan bir olgu şeklinde görüldüğü bilinmektedir (Dur ve Öztürk, 2017, s. 622). Çocuk işçiliği ile vurgulanan sanayi devrimi sonrası çalıştırılan çocuklardır.

Ülkemizde gelenek ve inançlarımızdan dolayı çocuk işçiliğinde çok ileride olmamakla beraber bazı iş kollarında çocuk işçiliği vardır. Tarım, sanayi ve sokakta çocuk işçiliği görülmektedir. Yaşanan ekonomik krizlerin yanı sıra ailenin ekonomik krizi ve ailenin işsizliği çocuk işçiliğine yol açmaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu 71. maddesinde 15 yaşını tamamlamayan çocukların çalıştırılmasının yasak olduğu ifade edilmiştir. Aynı kanunun 72. ve 73. maddelerinde 18 yaşını tamamlamayan çocukların yer ve su altındaki işlerde ve sanayideki işlerde gece çalıştırılmalarının yasaklandığı hükümlerine yer verilmiştir (4857 Sayılı İş Kanunu, 2003).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 32. Maddesinde tehlikeli, eğitimi engelleyen, bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve toplumsal gelişimi açısından zararlı olabilecek işlerde çalıştırılmasına karşı çocukların korunması gerektiği ifade edilmiştir (UNICEF, 1989). Türkiye Cumhuriyeti anayasasının 50. Maddesinde “kimse yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılmayacağı, küçüklerin, kadınların, bedeni ve ruhi yetersizliği olanların çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar” hükmüne yer verilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982).

Çocuk işçiliği, özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan tüm toplumlarda kültürel, ekonomik, psikolojik ve fiziksel boyutları olan kronik bir sosyal sorun olması nedeniyle üzerinde durulması gereken bir konudur. Dolayısıyla bu çalışma, çocuk işçiliğini önleme konusunda toplumsal bilinçlendirmeye katkı sağlayacak olması açısından önem arz etmektedir. Çocuk işçiliği konusunda ilgili literatür incelendiğinde bu sorunun çözümüne yönelik çeşitli kaynakların olduğu veya çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Çocuk işçiliği sorunu ile mücadelede uluslararası düzeydeki çalışmaların yanı sıra Türkiye’de de benzer şekilde ilgili bakanlıkların bağlı kurum/kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları tarafından birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bunlardan bazıları; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının “Mobilya sektöründe çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin sona erdirilmesi projesi”, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun “Sokakta çalışan çocukların eğitime yönlendirilmesi projesi”, MEB İlköğretim Genel Müdürlüğü’nün “Mevsimlik gezici ve geçici tarım işlerindeki en kötü biçimdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi projesi”, TÜRK-İŞ ve TİSK sendikaları konfederasyonları tarafından yürütülen “Çocuk işçiliğine karşı toplumsal işbirliği projesi” dir. İlgili bakanlıklar ve sivil toplum kuruluşları tarafından benzer projeler desteklenmektedir. Yapılan bu çalışmada güncelliğini koruyan çocuk işçiliği sorunu farklı bir açıdan ele alınarak sorunun çözümüne katkı sunulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, çalışan çocukların bedensel ve sosyal gelişimlerini tehlikeye atan, eğitimlerinin aksamasına neden olan çalışmayı ve ekonomik açıdan istismar edilmelerini önlemek, çocuk işçiliği sorunsalına dikkat çekmek ve bu konuda sorun çözücü mekanizmaları harekete geçirerek çocukların okuldan uzaklaşmalarını engellemektir. Diğer bir amaç, Türkiye’de çocuk işçiliğini ayrıntılı bir biçimde analiz etmek, çocuk işçiliğinin temel nedenlerinin neler olduğu ve çocuk işçiliğinin nasıl önenebileceği sorularına cevap bulmaktır.

Bu çalışma kapsam olarak Türkiye’de çocuk işçiliğinin genel görünümünü, sanayi sektöründeki tehlike arz eden işlerde, sokakta, gezici ve geçici tarım işlerinde görülen çocuk işçiliği sorunsalını, çocuk işçiliğinin temel

nedenlerini, ilgili aktörlerin sorumluluklarını ve çocuk işçiliğini önlemek amacıyla ne tür stratejilerin geliştirilebileceğine yönelik çözüm önerilerini içermektedir. Çalışmada konu ile ilgili literatür taraması yapılmış ve konunun kavramsal çerçevesi ele alınmıştır. Sonrasında TÜİK verileri kullanılarak çalışan çocukların Türkiye'deki mevcut durumu ve sorun haline gelen çocuk işçiliğinin nedenleri incelenmiştir. Türkiye'de çocuk işçiliği izleme merkezlerinin kurulmasının çocuk işçiliği sorununa önemli bir çözüm yolu olarak katkı sağlayacağı belirtilmiştir. Sonuç kısmında sanayi sektöründeki tehlike arz eden işlerde, sokakta, gezici ve geçici tarım işlerinde görülen çocuk işçiliği sorunsalına çözüm önerileri geliştirilmiştir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Literatür incelendiğinde Türkiye'de çocuk işçiliği ile ilgili çeşitli çalışmaların olduğu ve bu konunun önemsendiği görülmektedir. Benzer şekilde bu çalışmanın da literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Tor (2010) Türkiye'de çalışan çocukların sayısal durumunu ve sektörel dağılımını TÜİK verileri doğrultusunda analiz etmeyi amaçlamıştır. Tor'a göre yapılan araştırmaların azlığı, yasa dışı çalışan, aile işlerinde çalışan, sokakta çalışan, geçici ve mevsimlik işlerde çalışan çocukların istatistiklere doğru bir şekilde yansımaması gibi faktörler çalışan çocuk sayılarının kesin olarak bilinmemesine neden olmaktadır. Çalışmada, çocukların çalışma nedenlerinin yanı sıra çocuk işçiliğinin neden olduğu sorunlara ve çocukların korunması yönündeki çalışmalar üzerinde durmuştur. Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasının uzun vade gerektiren bir hedef olduğunu belirtmiştir.

Şahin (2012) ülkelerin karşı karşıya kaldıkları çocuk işçiliği sorununa dikkat çekmek amacıyla hazırladığı çalışmada çocukların fakirliğin yanı sıra birçok nedenle uluslararası standartlara uymayan koşullarda çalıştırıldıklarını ifade etmiştir. Bu çalışma şeklinin çocukları okuldan uzaklaştırdığını ve niteliksiz hale getirdiğini belirtmiştir. Çocuk işçiliğinin önlenmesi halinde ekonomik ve sosyal refah düzeyinde de artışın yaşanacağını dile getirmiştir.

Erbay (2013) çalışmasında Türkiye'de çocuk işçiliğini sektörel bazda ele almış ve istatistiki veriler ışığında analiz etmiştir. Çocuk işçiliğinin çocukların karşılaştığı önemli bir sosyal sorun olduğunu, fiziksel, sosyal ve psikolojik gelişimlerini engellediğini ifade etmiştir.

Barışık vd. (2016) tarihin her aşamasında çocukların çalışma hayatında yer aldıklarını, sanayi devrimiyle birlikte üretimde daha fazla çocuk işgücünün kullanıldığını, günümüzde ise halen kullanılmaya devam edildiğini ve bu konuda mücadeleye devam edilmesi gerektiğini belirtmişler. Yoksulluk, göç, geleneksel bakış açısı ve eğitim olanaklarının yetersiz olması gibi temel nedenlerin çocuk işçiliğinin oluşmasına yol açtığını ifade etmişler.

Lordoğlu (2017) Türkiye'de işgücü piyasasındaki çocuk işçiliğini tarım sektörü başta olmak üzere eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik yönüyle ele alırken oluşan kanuni boşluklara da dikkat çekmiştir. Çocuk işçiliğinin Türkiye'de halen ciddiyetini koruyan bir konu olduğunu ifade etmiştir. Çocuk işçiliği ile mücadele konusunda eğitim ve sağlık sisteminde yapılan düzenlemelerin çocuk işçiliğini tam anlamıyla kaldırmamasına rağmen anlamlı sonuçlar verdiğini ifade etmiştir.

Çöpoğlu (2018) çalışmasında istatistiksel verileri kullanarak Türkiye'de çocuk işçiliğinin mevcut durumunu, nedenlerini ve bu konuda yapılacaklar üzerinde durmuştur. Sonuç olarak, çocuk işçiliğinin dünyanın tüm ülkelerinde önemli bir sorun olduğunu ifade etmiştir. Yaşanan bu sorunun ekonomik nedenlerin yanı sıra nüfus artışı, düzensiz kentleşme, eğitimsizlik gibi sosyal ve kültürel nedenlerden kaynaklandığını belirtmiştir. Çocuk işçiliğinin önlenmesi halinde eğitim ve sağlık imkânlarından daha fazla yararlanacak olan çocukların fiziksel, sosyal ve psikolojik yönden gelişeceklerini dile getirmiştir.

Berigel ve Eroğlu (2019) çocuk işçiliğini çalışma hayatının kar odaklı anlayışının doğurduğu bir sorun olarak görmüşler. Sanayi devrimiyle birlikte çocuk işçiliğinin ucuz işgücü olarak artış sergilediğini ve uluslararası bir sorun haline geldiğini belirtmişler. ILO, UNICEF ve OECD'nin çocuk işçiliğini önleme konusunda yıllardır verdikleri mücadeleye rağmen halen dünya genelinde ve Türkiye'de bu sorunun devam ettiğine ve çözüm arayışlarının da devam edeceğine işaret etmişler.

Yaman ve Yılkan (2019) çocuk işçiliğini farklı bir boyutuyla ele almışlar. Çalışmalarında henüz doğal gazın olmadığı doğu illerinde yaşanan soğuk nedeniyle bina önlerindeki çöpleri karıştırarak yanmamış kömürleri toplayan 9-15 arası çocukların sosyoekonomik durumlarını nitel bir araştırma yaparak incelemişler. Araştırmanın sonuçlarına göre, yaşanan bu duruma neden olan önemli faktörün fakirlik olduğunu dile getirmişler. Ayrıca bu

çocukların sosyal hayattan dışlandıklarını, gelecek beklentilerinin bulunmadığını, kalabalık bir aile yapısına sahip olduklarını, kömür toplamanın haricinde hamallık, boyacılık ve inşaat işçiliği yaptıklarını ifade etmişler.

Karagözoğlu ve Babaoğlu (2022) çocuk işgücünden sağlanan faydanın çok eski zamanlara dayandığını ve sanayi devriminden itibaren çalışma hayatında çocukların ucuz işgücü olarak kullanıldığını belirtmişler. Çocuk işçiliğinin çocukları fiziksel, ruhsal ve zihinsel olarak olumsuz etkileyen bireysel bir sorun olduğunu ve gelecek için toplumsal bir sorun teşkil ettiğini dile getirmişler. Bu nedenle çocuk işçiliği ile mücadele konusunu önemseyip sorunun çözümüne yönelik öneriler geliştirmişler. Bu kapsamda yoksulluk başta olmak üzere pek çok paydaş ile birlikte hedefe ulaşmak amacıyla politikaların oluşturulması ve çalışma hayatında çalışan çocukları korumaya yönelik çalışmaların yapılması gerektiğini ifade etmişler.

3. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Tarihi süreç içerisinde çocuk kavramı anlamsal olarak farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Geleneksel ailede duygusal anlamı olan çocuk aynı zamanda yaşlanan anne ve babaya bakacak bir sosyal güvenlik aracı olarak görülürken emeğin yoğun olduğu tarımsal aile işletmelerinde ise aile bütçesine katkı sağlayan bireyler olarak tanımlanmıştır (Barışık vd., 2016, s. 163). Birleşmiş Milletler tarafından 1989 yılında kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesine göre 18 yaşından önce ergin olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insanın çocuk sayıldığı ifade edilmiştir (UNICEF, 1989). Diğer bir tanıma göre çocuk, yetişkinlere uyum sağlayana kadar fiziksel, ruhsal ve zihinsel gelişimleri için yetişkinlerin korumasına muhtaç olan bireydir (Şahin, 2012, s. 104).

Çocuklar tarafından yapılan her iş, ortadan kaldırılması hedeflenen çocuk işçiliği olarak sınıflandırılmamalıdır. Çocukların, sağlıklarını ve kişisel gelişimlerini etkilemeyen, eğitimlerine engel olmayan işlerde çalışmalarını genellikle olumlu olarak değerlendirilmektedir. Çocuklar, evde ebeveynlerine veya bir aile işine yardımcı olmak, okul saatleri dışında ve tatillerde harçlık kazanmak gibi faaliyetleri gerçekleştirebilirler. Bu tür etkinlik veya faaliyetler çocukların gelişimine ve ailelerinin refahına katkı sağlarken onlara beceri ve deneyim kazandırır. Ayrıca, çocukların toplumun üretken üyeleri olmalarına katkı sağlar. Birleşmiş Milletlere göre çocuk işçiliği, uluslararası hukuka ve ulusal mevzuata aykırı olan, çocuklara zarar veren ve onları tehlikeye atan işlerdir. Bir işin çocuk işçiliği olarak değerlendirilmesi çocuğun yaşına, yapılan işin türüne, çalışma saatlerine, işin hangi koşullar altında yapıldığına ve her bir ülkenin izlediği hedeflere bağlıdır. Çocuk işçiliği ülkeden ülkeye ve ülke içindeki sektörlere göre değişmektedir (UNICEF, 1989).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çocuk işçiliğini, çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltken, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı olan işlerde istihdam edilmeleri olarak tanımlanmaktadır (ILO, 2024). Türkiye’de Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 14 yaşını bitirmiş fakat 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişiyi çocuk işçi olarak tanımlamıştır (ÇSGB, 2004).

Birleşmiş Milletlerin tanımına göre tehlikeli işler, doğası gereği ya da yapıldığı koşullar sebebiyle çocuğun fiziksel, zihinsel ya da ahlaki açıdan sağlığını tehlikeye atan işlerdir (www.un.org). Çocuğun yaşına ve becerilerine uygun, eğitim hayatına ve refahına müdahale etmeyen, gelişimine katkı sağlayan üretken nitelikte olan faaliyetler dışında kalan çalışma şekli çocuk işçiliği olarak kabul edilmektedir (Kul Parlak ve Uludağ Güler, 2022, s. 51).

4. TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Dünya genelinde işgücü piyasalarında ticari rekabet yaşanırken ucuz işgücü bu piyasaların vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir. Ucuz işgücü ve benzeri nedenlerle çalışma hayatında yer alan çocuklar çalışmakta veya çalıştırılmaktadır. Dünya işgücü piyasalarında yeterli tedbirlerin alınmaması çocuk işçiliğini olumsuz etkilerken sayısal olarak da artmasına neden olmaktadır. ILO ve UNICEF’in 2021 yılında yayımladığı raporda dünya genelinde çalışan çocukların sayısal ve oransal değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 1’de, 2020 yılında dünya genelinde işçi olarak çalışan 160 milyon çocuğun yarısına yakını (79 milyon) tehlikeli işlerde çalıştığı görülmektedir. Tabloda 2016 yılında çocuk işçiliği ile mücadelenin hız kestiği görülmektedir. Tabloya göre 2020 yılında çocuk işçiliğinde yaşanan artışın önemli nedenlerinden biri olarak 2019 yılı sonlarında Çin’de başlayıp kısa sürede dünya genelinde yayılan Covid-19 salgın hastalığının işgücü piyasası üzerindeki olumsuz etkileri gösterilebilir.

Tablo 1. Dünya Genelinde Çocuk İşçilerin Sayısı (05-17 yaş)

Yıllar	Çocuk İşçiliği		Tehlikeli İşler	
	Milyon	%	Milyon	%
2000	245.5	16,0	170.5	11,1
2004	222.3	14,2	128.4	8,2
2008	215.2	13,6	115.3	7,3
2012	168.0	10,6	85.3	5,4
2016	151.6	9,6	72.5	4,6
2020	160.0	9,6	79.0	4,7

Kaynak: (ILO, UNICEF, 2020, s. 12).

Günümüzde çocukların bir kısmı çalışma hayatında yer alırken bir kısmı da eğitim hayatından uzaklaşabilmektedir. Son yıllarda, yasal düzenlemelere rağmen çeşitli nedenlerden dolayı eğitimden uzak ve çalışma hayatında yer alan çocuklar dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, çocuk işçiliği dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'nin de öncelikli olarak çözüm bekleyen ekonomik ve sosyal bir sorunu haline gelmiştir. 1994, 1999, 2006 ve 2012 yıllarında TÜİK tarafından çocuklara özel yapılan çocuk işgücü araştırmalarında 6-17 yaş grubunda yer alanlar çocuk sayılırken 2019 yılında TÜİK'in çocuk özel konulu araştırmasında 5-17 yaş aralığında yer alanlar çocuk olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, uygulamada kapsam ve metodoloji değişikliği yapıldığından özel konulu araştırmada çocuk işgücü göstergelerinin önceki yılların sonuçları ile karşılaştırılması uygun görülmemektedir.

Tablo 2'de yer alan TÜİK verilerine göre, 2019 yılında Türkiye'de kurumsal olmayan sivil nüfus içerisinde 5-17 yaş grubundaki 16 milyon 457 bin çocuğun 720 bini çalışmaktadır. Bu sayı kurumsal olmayan nüfusun %20,3'ünü oluşturmaktadır. İstihdam edilen çocukların sektörel dağılımı sayısal olarak incelendiğinde, çocukların 328 bin'i hizmet sektöründe, 221 bin'i tarım sektöründe ve 171 bin'i ise sanayi sektöründe istihdam edildikleri görülmektedir. Çocukların en fazla hizmet sektöründe yer aldıkları dikkat çekmektedir. Diğer dikkat çeken bir nokta ise 2019 yılında istihdam edilen çocukların 455 bin'i ücretli ve yevmiyeli, 4 bin'i kendi hesabına ve 261 bin'i de ücretsiz aile işçisi olarak çalışmasıdır. TÜİK verileri 720.000 çocuğun çalıştığını göstermektedir. Bu sayı çocuk nüfusunun %4,4'ünü oluşturmaktadır. Çalışan çocukların sektörel dağılımları oransal olarak incelendiğinde sokakta çalışanlar da dâhil olmak üzere, bu çocukların yaklaşık yarısı (%45,5) hizmet sektöründe, %30,8'i tarım sektöründe, %23,7'si endüstriyel imalatta, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde çalışmaktadır. Çalışan çocukların sayısal ve oransal olarak en fazla hizmet sektöründe yer aldıkları görülmektedir. Oysaki Türkiye'de çocukların önemli bir kısmının tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı bilinmektedir. Özellikle yaz mevsimlerinde çocuklar tarım sektöründe daha fazla sayıda çalışmaktadır. Çalışan çocukların cinsiyete göre sektörel dağılımları incelendiğinde erkek ve kız çocuklarının daha çok hizmet sektöründe yer aldıkları görülmektedir. Kız çocuklarının hizmet sektöründen sonra daha çok tarım sektöründe çalıştıkları, sanayi sektöründe ise erkek çocukların kız çocuklarından daha fazla oldukları dikkat çekmektedir.

Tablo 2. Türkiye'de Çocuk İşgücü Göstergeleri (2019 Yılı)

İşgücü Göstergeleri	Sayı (Bin)	Oran (%)
Türkiye nüfusu	83.154	
Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus (0-17 Yaş)	22.876	27,5
05-17 Yaş Grubundaki Nüfus	16.457	20,3
Cinsiyet	Erkek çocuk	8.449
	Kız çocuk	8.008
Ekonomik faaliyette çalışan / İstihdam (05-17 yaş)	720	4,4
Cinsiyet	Erkek çocuk	508
	Kız çocuk	212

İşgücü Göstergeleri	Sayı (Bin)	Oran (%)	
Sektör	Tarım	221	30,8
	Erkek Çocuk	143	
	Kız çocuk	78	
	Sanayi	171	23,7
	Erkek Çocuk	141	
	Kız çocuk	29	
	Hizmet	328	45,5
	Erkek Çocuk	223	
	Kız çocuk	105	
İşteki Durum	Ücretli veya yevmiyeli	455	63,3
	Kendi hesabına çalışan	4	0,5
	Ücretsiz aile işçisi	261	36,2

Kaynak: (TÜİK, 2019, s. 21-22).

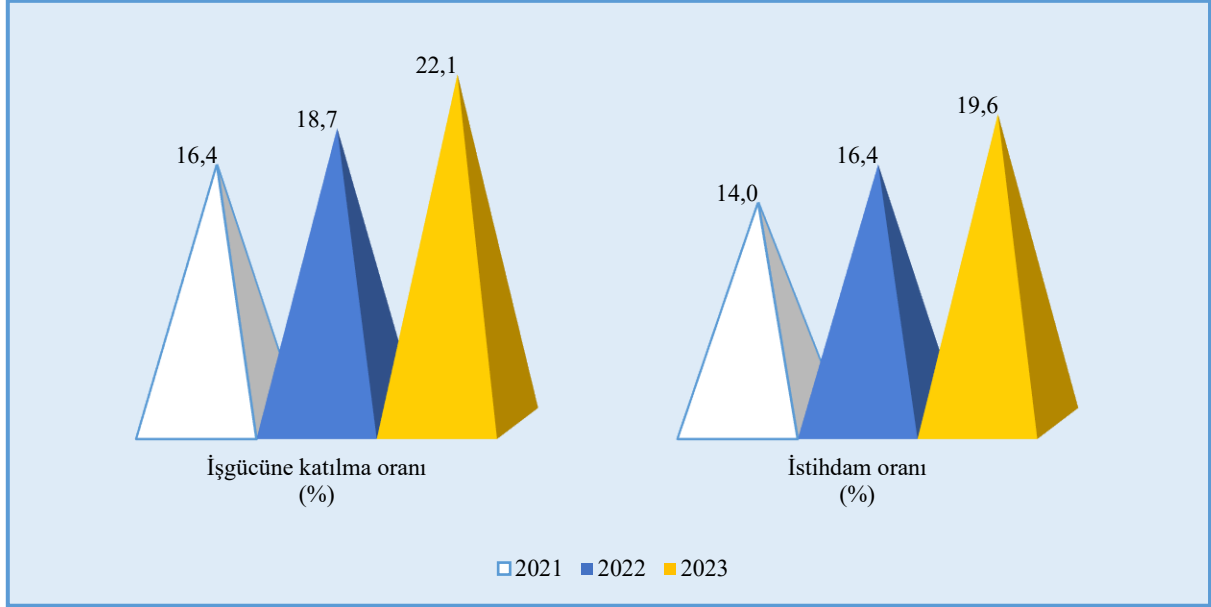
TÜİK'in özel konulu çocuk işgücü araştırmalarının yanı sıra yıllar itibariyle açıkladığı Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre son üç yılda kurumsal olmayan çocuk nüfusunun artışına bağlı olarak işgücü ve istihdam sayılarında da artış yaşanmıştır. Tablo 3'te görüldüğü üzere 2021 yılında 15-17 yaş grubunda yer alan 607 bin çocuğun 520 bini çalışırken, 2023 yılında 853 bin çocuğun 759 bini istihdamda yer almıştır. Son üç yılda bu yaş grubunda çalışan çocuk sayısının 239 bin arttığı görülmektedir. 2023 yılında 15-17 yaş grubunda çalışan çocukların 572 bini erkek ve 187 bini kız çocuklarından oluşmaktadır.

Tablo 3. Kurumsal Olmayan Çocuk Nüfusun İşgücü Durumu (15-17 yaş)

Yıllar	Kurumsal olmayan çocuk nüfus (Bin)	İşgücü (Bin)	İstihdam edilenler (Bin)
2021	Toplam	3.709	520
	Erkek	1.905	374
	Kız	1.804	147
2022	Toplam	3.782	619
	Erkek	1.941	461
	Kız	1.841	159
2023	Toplam	3.862	759
	Erkek	1.982	572
	Kız	1.880	187

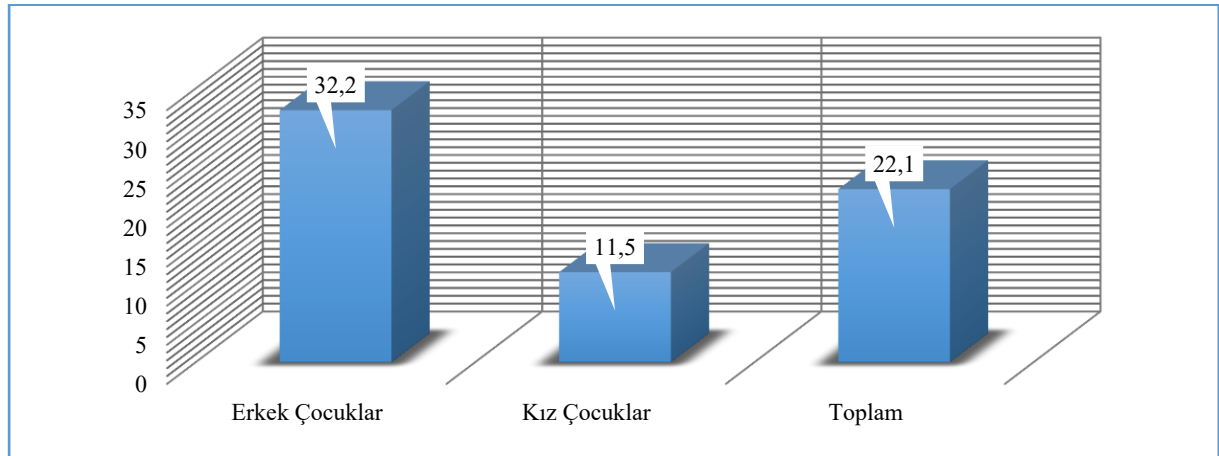
Kaynak: (TÜİK, 2023a).

Şekil 1'de görüldüğü üzere 2021 yılında 15-17 yaş grubundaki çocukların işgücüne katılma oranı %16,4 iken bu oran 2022 yılında %18,7 ve 2023 yılında %22,1 düzeyine çıkmıştır. Son üç yıllık veriler incelendiğinde benzer şekilde istihdam oranlarında da bir artışın yaşandığı görülmektedir. 2021 yılında %14,0 olan istihdam oranı 2023 yılında %19,6 düzeyine çıkmıştır.

Şekil 1. Türkiye’de Çocuk Nüfusun İşgücüne Katılım ve İstihdam Oranları (15-17 Yaş)

Kaynak: (TÜİK, 2023b).

Şekil 2’de yer alan TÜİK verilerine göre 2023 yılında 15-17 yaş grubundaki çocukların işgücüne katılma oranı %22,1 iken cinsiyete göre bu oran erkek çocuklarda %32,2 ve kız çocuklarında ise %11,5 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye’de 15-17 yaş grubunda yer alan çocukların işgücüne katılımlarında ve istihdamlarında görülen artış çocukların ekonomik krizlerden etkilendiklerini ve ekonomik yönden yaşam koşullarının giderek zorlaştığını göstermektedir. Ailenin ekonomik krizi ve ailenin işsizliği çocuk işçiliğine yol açmaktadır.

Şekil 2. 15-17 Yaş Grubundaki Çocukların Cinsiyete Göre İşgücüne Katılma Oranları (2023 Yılı)

Kaynak: (TÜİK, 2023b).

5. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ SORUNSALI

Çocuk işçiliği, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere dünya genelinde kronikleşen bir sorundur (Çakaloz ve Sevinçok, 2017, s. 91). Benzer şekilde çocuk işçiliği Türkiye’de de öncelikli olarak çözüm bekleyen sosyal bir sorun haline gelmiştir. Gelişen teknoloji ile birlikte işgücü piyasalarında yaşanan ticari rekabet nedeniyle gelişmekte olan birçok ülkede ucuz işgücü olarak çocuk işçiler çalıştırılmaktadır. Burada ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı önem arz etmektedir. Türkiye’de çocuk işçiliği ülkenin yapısal sorunlarından kaynaklanmaktadır. Nüfus artışı, yoksulluk, kırdan kente yaşanan göç, çarpık kentleşme, adil gelir dağılımının

sağlanamaması gibi nedenlerden dolayı aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla işgücü piyasasında çalışmaya başlayan çocuklar sorunu ortaya çıkmıştır. Çalışma sebeplerine bakılmaksızın çalışma hayatına girmeleri çocukların fiziksel ve ruhsal olarak gelişimlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Öztürk vd., 2018, s. 1). Çocukların düşük ücret karşılığı ve sigortasız çalıştırılmasıyla işgücü maliyetlerini düşürmek mümkündür. Ancak, bu uygulama iş ve sosyal yasalarına aykırı bir durumdur. Çocuk istihdamı, yetişkinlere göre işgücü maliyeti daha düşük ve piyasaların durgunlaşması durumunda işten çıkarılmaları da daha kolaydır (Karabulut, 2007, s. 28).

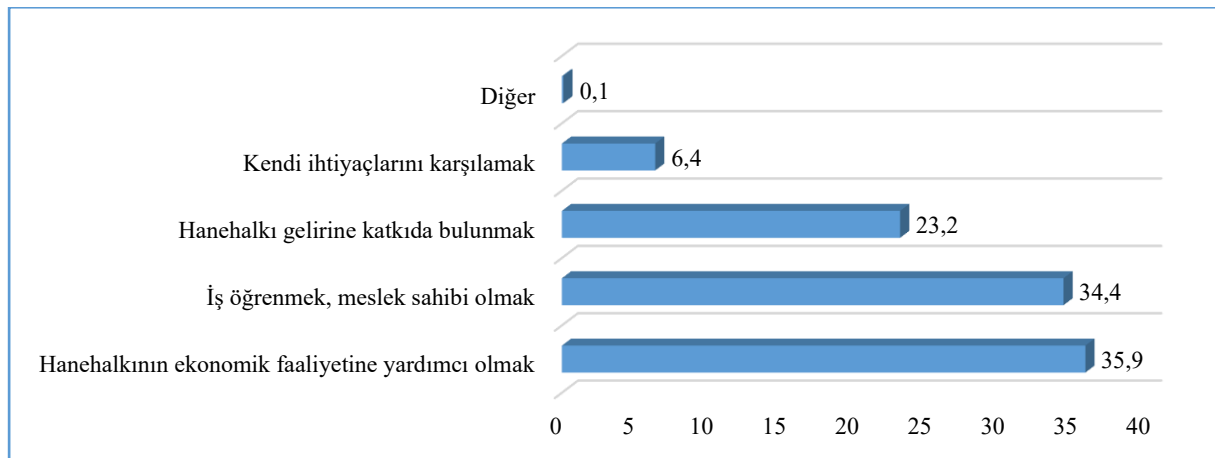
Çocukların eğitimden uzaklaşmaları ve ağır işlerde çalıştırılmaları çocuk işçiliğine zemin hazırlamaktadır. İş tecrübelerinin olmaması, işgücü piyasasını tanımamaları, ücret beklentilerinin yetişkinler gibi olmaması, işverenler için ek maliyet oluşturmamaları çocukların daha fazla işgücü piyasasına girişlerine yol açmaktadır. Yeterli tedbirlerin alınmaması çocuk işçiliğini olumsuz etkilerken sayısal olarak da artmasına neden olmaktadır.

Sosyo-ekonomik faktörler ailelerin yaşam koşullarını ağırlaştırıp geçim sıkıntısına yol açmaktadır. Dolayısıyla çocukların aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla eğitimlerini yarıda bırakarak çalışma hayatına girmeleri sonucu çocuk işçiliği giderek artmaktadır. Çocuk işçiliği, çocukların sosyal yaşamlarını ve okul başarılarını olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışan çocuklarda bazen erken yaşta kaygıların ve korkuların yaşandığı görülmektedir. Çocuk işçiliğine veya çocukların çalışma hayatında yer almalarına neden olan temel faktörler şöyle sıralanabilir (Günöz, 2007, s. 6):

- Ailenin düşük gelir ve yoksulluk nedeniyle çocuğun çalışmasına ve parasına ihtiyaç duyması.
- Eğitim kaynaklı nedenler,
- Nüfus artışı ve göç kaynaklı sebepler,
- Yetişkin aile bireylerinin işsiz olmaları,
- Geleneksel bakış açısı,
- Mevzuat eksiklikleri ve mevzuatın etkin uygulanmaması,
- İşverenlerin çocuk işgücünü talep etmeleri.

2019 yılında TÜİK'in çocuk özel konulu araştırmasında 5-17 yaş aralığında yer alan çocukların çalışma nedenleri incelendiğinde birçok faktörün etkili olduğu görülmektedir. Şekil 3'deki TÜİK verilerine göre çocukların %35,9'u Hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak, %34,4'ü iş öğrenmek ve meslek sahibi olmak, %23,2 Hane halkı gelirine katkıda bulunmak, %6,4'ü kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve %0,1'i diğer sebeplerden dolayı çalıştıkları belirtilmiştir.

Şekil 3. Türkiye'de Çalışan Çocukların Çalışma Nedenleri (2019 Yılı, %)

Kaynak: (TÜİK, 2019).

Günümüzde sokaklarda mendil satarak, cam silerek ve dilencilik yaparak aile bütçelerine katkı sağlamaya çalışan çocuklar aynı zamanda istismara uğrayabilmekte ve madde bağımlılığı, hırsızlık gibi sokağın getireceği tüm tehlikelere maruz kalmaları kolaylaşmaktadır (Aydın, 2018, s. 36).

Birey ve toplumu ekonomik, sosyolojik ve psikolojik açıdan olumsuz etkileyen çocuk işçiliğinin oluşturduğu sorunları şöyle sıralamak mümkündür (Güneş, 2001, s. 8):

- Bedensel, ruhsal ve ahlaki yönden çocukları olumsuz etkilemesi,
- Uygun olmayan iş ortamlarının çocukların sağlık ve güvenliğini tehlikeye atması,
- Sokak ortamında çalışan çocukların sokak tehlikelerine maruz kalması,
- Çalışan çocukların erken yaşlarda bedensel, ruhsal ve mesleki açıdan yıpranmaları,
- Çalışan çocukların yetişkin işgücünün istihdam dışında kalmalarına neden olması,
- Çocukların çalıştığı kayıtdışı sektör, sosyal güvenlik sistemini olumsuz etkilerken vergi gelirlerini de düşürmektedir.

Eğitim-öğretimin devam ettiği dönemlerde ve yaz tatillerinde küçük sanayi sitelerinde ağır ve tehlikeli işlerde, sokaklarda mendil satma ve dilenmenin yanı sıra tütün, fındık, kaysı, elma ve gül toplama gibi mevsimlik tarım işlerinde çocukların çalıştıkları hatta doğu illerinde kışın ısınmak amacıyla çöplüklerden kömür toplayan çocukların olduğu bilinmektedir. Çeşitli nedenlerden kaynaklanan ve geçmişten günümüze kadar devam eden çocuk işçiliği sorunu sosyal devlet anlayışı içerisinde geliştirilecek güçlü politikalar ile çözüm bulacaktır. Burada tüm ilgili kurum/kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin işbirliği halinde olmaları önemlidir. Çocuk işçiliği sorunu sadece devletin değil toplumun da sorumluluğunu gerektiren bir konudur. Ülkenin geleceği olan çocukların sağlıklı yaşama, barınma, korunma ve eğitim gibi haklarının sağlanması, ekonomik, sosyal, fiziksel ve psikolojik açıdan desteklenmeleri ilgili tüm aktörlerin ortak görevidir.

6. ÇÖZÜM ÖNERİSİ: ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İZLEME MERKEZLERİNİN KURULMASI

Sağlıklı davranışların gelişimi açısından çocukluk önemli bir dönemdir. Çalışan çocuklarda suça yönelik davranışlar, depresyon, madde bağımlılığı, saldırganlık ve istismara maruz kalma riski bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çocukların korunmaya daha fazla ihtiyaçları bulunmaktadır. Çocukların çalışmasına neden olan eğitimsizlik, yoksulluk, göç ve kentleşme sorunlarıyla mücadele edebilmek etkin ve kapsamlı kalkınma politikalarının geliştirilmesine bağlıdır (Çakaloz ve Sevinçok, 2017, s. 97). Bu nedenle çocukların yeniliklere açık olmalarını sağlayacak, sosyal etkinliklere ve teknolojik gelişmelere hazırlayacak, geleceğine şekil verecek çocuk dostu politikaların ve programların geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Çok boyutlu olan bu sorunun çözümü çeşitli kurum ve kuruluşların, yerel yönetimlerin ve STK'ların bir araya gelerek çalışmalarını gerekli kılmaktadır. Şekil 4'te görüldüğü üzere sanayi sektöründeki ağır ve tehlikeli işlerde, gezici ve geçici tarım işlerinde ve sokakta çalışan çocukların sayılarını azaltmak ve eğitimlerine katkı sağlamak amacıyla yerel bazda il sağlık, il milli eğitim, aile ve sosyal hizmetler, sosyal güvenlik kurumu, il göç idaresi, çalışma ve iş kurumu il müdürlükleri, belediyeler ve kolluk kuvvetlerinin birlikte görev aldığı "Çocuk İşçiliği İzleme Merkezleri" kurulmalıdır. Çocuk işçiliğini önlemek amacıyla il ve ilçe yerelinde kurulacak izleme merkezlerinde görev alacak kurum ve kuruluşlar arasında tam bir işbirliği ve koordinasyon sağlanmalıdır. Ayrıca muhtarlıklar, meslek odaları, sendikalar, dernekler vb. aktörler ortak sorumluluk bilinciyle hareket ederek bu merkezler tarafından geliştirilen politika ve programlara katkı sunmaları önem arz etmektedir. Tüm paydaş kurumların bir araya gelerek üzerine düşeni yapmaları sonucunda toplumsal niteliği olan bu sorun kısa bir zaman sonra çözüm bulacaktır. Tüm paydaşların katkı sağladığı bu merkezlerde sosyal hizmet uzmanı, öğretmen, iş ve meslek danışmanı, sosyolog, psikolog, doktor, iş sağlığı ve güvenliği uzmanı, iş müfettişi ve kolluk kuvvetlerinden birer temsilciden oluşan uzman ve teknik bir ekip ile çalışma sürdürülmelidir. Çalışan çocuklar için ortak bir veri tabanı oluşturmak amacıyla bir takip sistemi geliştirilmelidir. Bu takip sistemi ile elde edilen bilgiler tek havuzda toplanmış olacak. Özellikle sanayi sektöründe yer alan işletmelerde çalışan çocukları tespit etmek amacıyla idari denetimlerin daha fazla yapılarak çalışan çocuklar kayıt altına alınmalıdır. Elde edilen bilgiler ışığında çalışma hayatında yer alan bu çocukların gerekli rehabilite ve danışmanlık hizmetlerinden yararlanmaları sağlanmalıdır. Bu merkezlerde psikososyal destek kapsamında çocuklara yönelik sunulabilecek faaliyetler şöyle sıralanabilir:

- Sağlık hizmetleri,
- Sosyal faaliyetler,
- Sportif faaliyetler,
- Sanatsal faaliyetler,

- Kültürel faaliyetler,
- Eğitimsel destek faaliyetleri,
- Meslek edindirme faaliyetleri.

Yapılan bu çalışma ve faaliyetler izleme merkezleri tarafından sosyal medya hesapları aracılığıyla dijital mecralarda kamu ile paylaşılmalıdır. Çocuk işçiliğini önlemede internet gibi bilişim teknolojileri aracılığı ile bilinçlendirme ve farkındalık etkinlikleri ve eğitimleri düzenlenmelidir. Çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda öğretmenlere ve ebeveynlere seminerlerin düzenlenmesi, çocukların toplu halde buldukları (okul, yurt, kütüphane, gençlik merkezi vb.) yerlerde çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik, resim, afiş, kompozisyon yarışmaları, tiyatro vb. etkinlikler gerçekleştirilmelidir. Radyo, tv, gazete vb. görsel ve yazılı medya iletişim kanalları ve sosyal medya hesapları aracılığıyla eğitimler ve bilgilendirme programları, spor, sanat, müzik vb. etkinlikler düzenlenmelidir. Çocukların, arkadaş ve sosyal çevreye uyumları desteklenmelidir. Sportif faaliyetlerin yanı sıra tiyatro, sinema, müze ve gezi programları gibi etkinliklere katılımları sağlanmalıdır.

Şekil 4. Çocuk İşçiliği İzleme Merkezi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İl ve ilçe yerelinde kurulacak izleme merkezlerinin çocuk işçiliğini önleme konusunda vereceği hizmetlerin yanı sıra bu merkezler üniversitelerin çeşitli bölümlerinden mezun olan gençler için yeni bir istihdam alanı oluşturacaktır. Böylece üniversite mezunu ve kendi alanlarında yeterli formasyona sahip olan gençler iş sahibi olurken öte yandan ülkenin geleceği olan çocukların yetişmesinde önemli bir rol üstlenmiş olacaklardır. Aynı zamanda bu merkezlerde görev alacak personelin sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri, sergileyecekleri tutumlu davranışları ve çocuklara yaklaşımları çocuklar üzerinde olumlu etkiler bırakırken onlar için rol model olacaklardır. Bu merkezler çocukların yaşamlarına ve geleceklerine yön vererek çocukların çocukluklarını yaşamalarına ve ebeveynlerin de bu konuda bilinçlenmelerine katkı sunacaktır. Dolayısıyla çocuklar çalışma hayatında ne zaman ve ne şekilde yer almaları gerektiğini öğreneceklerdir.

Bu çözüm önerisine benzer çalışmalar kısmen ilgili bazı kurumlar tarafından yapılsa da uygulamada koordinasyon eksikliği görülmektedir. Özellikle çocuk işçiliğini önlemek amacıyla kurumlar arasında yeterli koordinasyonun sağlandığı bir pilot uygulama yapılabilir. Örnekleme olarak seçilen bir ilde çocuk izleme merkezi kurulabilir. Bu merkezin gözetiminde her semtte veya mahallede sosyal ve kültürel faaliyetler kapsamında spor, sanat, müzik vb. etkinliklerin yanı sıra çocukları geleceğe hazırlayan bilinçlendirme, farkındalık eğitimleri, rehabilite ve danışmanlık hizmetlerinin ücretsiz verildiği alanlar oluşturulmalıdır. Bu tür hizmetlerin başta ebeveynler olmak üzere ilgili tüm aktörler tarafından desteklenmesi çocukların arkadaş ve sosyal çevreye uyumlarını sağlayacak ve çocuk işçiliğinin önlenmesine katkı sunacaktır.

7. SONUÇ

Dezavantajlı grup içerisinde yer alan savunmasız ve masum bireyler olarak bilinen çocuklar ebeveynlerinin yanı sıra toplumun tüm kesimlerinde de korunmaya muhtaçlardır. Çalışma hayatında görülen çocuk işçiliği, çocukların sağlığını, eğitimini ve refah düzeyini tehdit ederek fiziksel ve zihinsel gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla, çalışan çocukları koruyan önlemlerin alınması çocukların gelişimleri ve gelecekleri açısından önem arz etmektedir. Günümüzde gelişen ve gelişmekte olan birçok ülkede alınan önleyici tedbirlere rağmen devam eden çocuk işçiliği sorunu Türkiye’de de tam anlamıyla henüz çözülememiştir. Çocuk işçiliğinde aile, çevre ve işgücü piyasası kaynaklı nedenlerin etkin bir rolü vardır. Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması amacıyla başta yoksulluk olmak üzere temel nedenlerinin ele alınarak bu sorunun çözümü ekonomik, sosyal ve siyasi engellerin aşılmasıyla ve bu konuda etkin sosyal politikaların geliştirilmesiyle mümkündür. Öncelikle istihdama odaklanan ve adil gelir dağılımını sağlayan politikalar geliştirilmelidir. Ayrıca çocukları eğitimden uzaklaştıran ve çalışma hayatına iten faktörlerin ele alınarak ilgili tüm aktörlerin duyarlı olmaları ve ebeveynlerin bu konuda bilinçli hareket etmeleri önem kazanmaktadır. Bu konuda kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının da sorumlulukları bulunmaktadır. İl ve ilçe merkezlerinde çocuk işçiliğinin önüne geçilmesi amacıyla ilgili tüm aktörlerin katılım ve destek sağladığı “Çocuk İşçiliği İzleme Merkezleri” kurulmalıdır. Kurulacak çocuk işçiliği izleme merkezlerinin etkin çalışmaları sonucunda çocuklar fiziksel, sosyal ve psikolojik açıdan gelişme gösterecek, eğitimlerine devam edecek ve ülkenin geleceği için bir potansiyel oluşturacaklardır. Sosyal koruma kapsamında çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin desteklenmesi, eğitim ve sosyal hizmetlere erişimlerinin sağlanması çocukları refaha ulaştıracak ve gelecekte ekonomik kalkınmada daha etkin rol almalarına katkı sunacaktır. Çalışma hayatında zor şartlar altında farklı işlerde çalışan çocukları korumak amacıyla nelerin yapılması gerektiği konusunda geliştirilen diğer bazı öneriler şöyle sıralanabilir:

- İşgücü piyasasında çalışan çocuklara ulaşmak ve onları kayıt altına almak amacıyla erişim ve iletişim stratejileri geliştirilmelidir. Bu bağlamda, işgücü piyasasında çalışan çocukların ihtiyaçlarını birebir görmek için saha analizleri yapılarak stratejik ve destek programları uygulanabilir. Çalışma hayatında yer alan bu çocuklara bakım desteği, psikososyal, sosyal yardım ve kişisel becerileri geliştirme gibi rehabilite desteği sağlanmalıdır. Bu destek sosyal hizmet uzmanları, sosyolog, psikolog, iş ve meslek danışmanlarının koordineli çalışmaları ile sağlanmalıdır. Çocuklar, değişik hobi geliştirmeleri için teşvik edilmelidir. Birleşmiş Milletler tarafından “Dünya Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Günü” olarak ilan edilen 12 Haziran’da konuyla ilgili olarak toplumsal bilinç ve duyarlılığı geliştiren programlar düzenlenmeli ve aktiviteler planlanmalıdır. Ayrıca, farkındalığı arttırmak amacıyla halka açık toplu yerlerde stant kurulması, afiş asılması, broşür dağıtılması, ücretsiz billboardlardan yararlanılması katkı sağlayacaktır. Her yıl 12 Haziran’da kutlanan çocuk işçiliği ile mücadele gününde yerelde çalıştayların düzenlenmesinin yanı sıra radyo, televizyon, gazete ve sosyal medya kanalları kullanılarak toplumsal bilinç ve farkındalık oluşturulabilir.
- Çocuk işçiliğini önlemek amacıyla mevzuatta görülen aksaklıkların giderilerek uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmesi konusunda gerekli düzenlemelerin ivedi olarak yapılması önem arz etmektedir. İşgücü piyasasında çalışan çocukların sosyal sorumluluk projelerine dâhil edilmeleri ve sosyal gelişimlerinin desteklenmesi önemlidir. Yerelde bu çocuklar için özel departmanların oluşturulması, çocuklara yönelik bir iletişim dilinin kullanılması ve görsel olarak hitap edilmesi daha verimli olacaktır. Çalışan çocukları eğitime kazandırmak için iletişim sosyal medya araçlarının/kanallarının doğru ve etkin bir şekilde kullanılarak erişim sağlanmalıdır. Uygun program ve uygulanabilir yenilikçi projeler ile ağır ve tehlikeli işlerde çalışan çocuklar eğitim hayatına kazandırılabilir. Çocuk işçiliğini önlemede etkin olan temel ve mesleki eğitimler geliştirilmeli ve yayımlanmalıdır. Çocuk işçiliği konusunda iyi uygulama örnekleri yaygın hale getirilmelidir. Bu bağlamda, bilinç ve duyarlılığı artırma adına ilköğretim ve lise müfredatında çocuk işçiliğinin ders olarak okutulması ve çalışan çocuklara burs desteği sağlanması farkındalığı arttıracaktır. Çocuk işçiliğini caydırıcı bu tür politikaların geliştirilmesi hem aileleri ekonomik açıdan rahatlatacak hem de çocukların çalışma hayatında yer almalarını önleyecektir.
- Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüklerince çalışan veya çalışma riski altında bulunan çocukların ebeveynlerinin veya aile fertlerinin mesleki eğitim kurslarından, işbaşı eğitim ve toplum yararına programlarından yararlanmalarının sağlanması çocuk işçiliğini önlemeye katkı sunacaktır. Çalışan çocuklar ve ebeveynleri bireysel danışmanlık hizmetleri ve iş kulübü faaliyetleriyle desteklenmelidir.
- İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurullarının çocuk işçiliği konusunda ilave strateji ve politikalar geliştirmeleri, sanayi, inşaat ve tarım sektörlerinde çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik yerel kapasiteyi

güçlendirmeleri gerekir. Bu sektörlerde ve sokakta çalışma riski altında bulunan çocuklara ve ailelerine gerekli desteğin verilmesi konusunda kamu kurum/kuruluşları, meslek ve sivil toplum kuruluşlarının yakın işbirliği içerisinde çalışmaları ve aile dostu politikalar geliştirmeleri yarar sağlayacaktır. Çocuk işçiliğini önlemek amacıyla politika uygulayıcılarının kalıcı ve sürdürülebilir politikalar geliştirmeleri ve uygulamaları oldukça önemlidir. Bu bağlamda devlet, çocukların gelecekleşimini şekillendiren eğitim ve sosyal politikaları geliştirirken ebeveynlerini de ekonomik yönden desteklemek amacıyla işgücü piyasasına kazandırmalı ve istihdamlarına katkı sağlamalıdır. İstihdamı sağlanan ebeveynler ekonomik açıdan refaha ulaşacak ve çocuğun aileye olan ekonomik katkısından vazgeçerek eğitime devam etmelerini sağlayacaklardır. Bu durum çocuk işçiliğinin azalması yönünde katkı sağlayacaktır. Özellikle, mevsimlik tarım işlerinde daha fazla göç alan ve göç veren iller olarak bilinen İzmir, Ankara, Konya, Bursa, Adana, Eskişehir, Manisa, Isparta, Malatya, Ordu, Giresun, Düzce, Adıyaman, Diyarbakır, Hatay, Mardin, Mersin, Şanlıurfa gibi şehirlerde yaygın olan mevsimlik çocuk işçiliği konusunda ailelerin bilinçlendirilmesi, kamu hizmetlerine erişimlerinin sağlanması ve sosyoekonomik açıdan desteklenmesi var olan çocuk işçiliğinin azalmasını sağlayacaktır.

- Geçmişte çocukların bir kısmı aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla çalışma hayatında yer alırken günümüzde yetişkinler gibi aile geçiminde rol almaya başlayan bireyler haline gelmiştir. Bu bağlamda, çocukları çalışmaya iten nedenlerden biri de ebeveynlerin boşanmalarıdır. Son yıllarda evliliklerin boşanma ile sonuçlanması giderek artmaktadır. Eşler arasında yaşanan boşanma her iki tarafı olumsuz etkilerken asıl olumsuz etkisi çocuklar üzerinde görülmektedir. Bu durum çocukların ruhsal, sosyal ve bedensel gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Yaşanan boşanma sonrasında çocuklar çocukluklarını yaşayamaz hale gelirken bazen annesine ekonomik açıdan yardımcı olmak bazen de kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla erken yaşlarda çalışma hayatına girmekte ve eğitim hayatından uzaklaşabilmektedirler. Çocukların eğitimden uzaklaşması veya eğitimsiz kalması ülkenin geleceği açısından önemli bir kayıp olacaktır. Dolayısıyla ebeveynlerin boşanmaları önlenmeli ve aile birliği korunmalıdır. Sağlıklı bir aile için sevgi, saygı, sadakat, güven, fedakârlık kavramları önem arz eden değerlerdir. Bu değerlere sahip olma beraberinde barış ve huzuru getirecektir. Toplumun temel taşı olan ailenin sosyoekonomik politikalarla güçlü kılınması ve refah seviyesinin yükseltilmesi sağlıklı çocukların yetişmesine katkı sağlayacaktır. Aile bireylerinin geçimini sağlayan ebeveynlerin uyum içerisinde birlikteliklerinin sağlanması ve sürdürülmesi çocukların çalışmasını önleyecektir.
- Yaşanan savaş veya ekonomik krizler nedeniyle Türkiye'ye göç eden yabancı uyruklu sığınmacıların çocuklarının işgücü piyasasında ucuz işgücü olarak kullanılmalarını veya sokakta çalışmalarını önlemek amacıyla çocuk izleme merkezleri veya ilgili mekanizmalar tarafından gerekli takip ve denetimlerin zamanında yapılması önem arz etmektedir. Bu konuda çocukların şiddete, sömürüye ve istismara karşı korunarak gerekli yaptırımların uygulanması caydırıcı bir etki yapacaktır. Bu konuda, yabancı yetişkinler için çalışma hayatında gerekli kolaylıkların sağlanması çocukların çalışmalarını önleyecektir.
- Her semtte veya mahallede sosyal ve kültürel faaliyetler kapsamında spor, sanat, müzik vb. etkinliklerin yanı sıra çocukları geleceğe hazırlayan bilinçlendirme, farkındalık eğitimleri, rehabilite ve danışmanlık hizmetlerinin ücretsiz verildiği alanlar oluşturulmalıdır. Bu tür hizmetlerin başta ebeveynler olmak üzere ilgili tüm aktörler tarafından desteklenmesi çocukların arkadaş ve sosyal çevreye uyumlarını sağlayacak ve çocuk işçiliğinin önlenmesine katkı sunacaktır.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar, çalışmanın tümüne tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

4857 Sayılı İş Kanunu. (2003). 10.06.2023 Tarihli Resmi Gazete.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4857&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

Avşar, Z. ve Ögütoğulları, E. (2012). Çocuk işçiliği ve çocuk işçiliği mücadele stratejileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(1), 9-40.

- Aydın, İ. (2018). Türkiye’de çocuk istismarı ve çocuk işçiliği. *İş ve Hayat*, 4(7), 65-81.
- Barışık, S., Ege, T. ve Şimşek T. (2016). Türkiye’de çocuk işçiliği ve ekonomik etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(2), 161-179.
- Berigel, S. ve Eroğlu, İ. (2019). Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Dinamikleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 39-56.
- Çakaloz, B. ve Sevinçok, D. (2017). Türkiye’de çalışan çocuklar ve ruh sağlığı. *İş Yazıları Dergisi*, 89-100.
- Çöpoğlu, M. (2018). Türkiye’de çocuk işçiliği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 357-398.
- ÇSGB. (2004). *Çocuk ve genç işçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5457&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Dur, A. İ. B. ve Öztürk, M. (2017). Türkiye’de ve dünyada çocuk işçiliği ve mücadele politikaları: SDÜ MYO Öğrencileri üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3), 613-635.
- Erbay, E. (2013). Türkiye’de çocuk işçiliğinin büyük resmi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 157-168.
- Gökalp, Ö. T. (2012). Türk iş hukukunda çocuk işçi çalıştırma. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 2(1), 125-135.
- Güneş, T. (2001). Çalışan çocuklar. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 2(6), 6-8.
- Günöz, M. (2007). *Türkiye’de çocuk işçiliği sorunu ve çözüm önerileri*. [Uzmanlık Tezi]. Türkiye Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- ILO. (2024). *Çocuk işçiliği*. <https://www.ilo.org/tr/regions-and-countries/europe-and-central-asia/ilo-turkiye-ofisi/politika-alanlari/cocuk-isciligi> adresinden 25 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.
- ILO, UNICEF. (2020). *Küresel tahminler, eğilimler ve önümüzdeki yol*. <https://www.ilo.org/tr/publications/cocuk-isciligi-2020-kuresel-tahminler-egilimler-ve-onumuzdeki-yol> adresinden 25 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.
- Karabulut, A. (2007). *Türkiye’deki işsizliği önlemede aktif istihdam politikalarının rolü ve etkinliği* [Uzmanlık Tezi]. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Karagözoğlu, Ö. ve Babaoğlu, P. (2022). Türkiye’de çocuk işçiliğiyle mücadelede kurumsal yapı. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 57-75. <https://doi.org/https://doi.org/10.52539/mad.1121373>
- Kayhan, N. (2012). Çocuk işçiliği, IPEC deneyimi ışığında sanayide çalışan çocukların sorunları. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 187-200.
- Kul Parlak, N. ve Uludağ Güler, Ç. (2022). COVID-19 Gölgesinde çocuk işçiliği. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 49-66. <https://doi.org/https://doi.org/10.17218/hititsbd.1063687>
- Lordoğlu, K. (2017). Türkiye’de çocuk işçiliğine ilişkin değerlendirme ve saptamalar. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 16(62), 18-28.
- Öztürk, M., Dur, A. İ. B. ve Nurdoğan, A. K. (2018). 2018 Çocuk işçiliği ile mücadele yılı. *Toprak İşveren Dergisi*, 10-17.

Şahin, L. (2012). Geçmişten günümüze çocuk işçiliği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 103-118.

Tor, H. (2010). Türkiye'de çocuk işçiliğinin boyutları. *Zeitschrift Dür Die Welt Der Türken*, 2(2), 25-42.

TÜİK. (2019). *Haber Bülteni*. Çocuk işçiliği. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807> adresinden 20 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.

TÜİK. (2023a). *Kurumsal olmayan çocuk nüfusun işgücü durumu, 2014-2023*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2023-53679&dil=1> adresinden 20 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.

TÜİK. (2023b). *Hanehalkı işgücü araştırması. İstatistiklerle çocuklar*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2023-53679&dil=1> adresinden 20 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>

UNICEF. (1989, 20 Kasım). *Çocuk hakları sözleşmesi*. <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme#:~:text=Madde%2032,kar%C5%9F%C4%B1%20korunma%20hakk%C4%B1n%C4%B1%20kabil%20ederler> adresinden 16 Mart 2024 tarihinde alınmıştır.

Yaman, Ö. ve Yılkan, İ. (2019). Kömür çocuklar: çocuk işçiliğinin farklı bir görünümü patnos örneği. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 235-252. <https://doi.org/10.29029/busbed.489734>